

Igor Jovanović, Igor Šaponja, *Bili smo samo brojevi. Istrani u koncentracijskim logorima u Drugome svjetskom ratu* (Pula: Udruga antifašističkih boraca i antifašista Grada Pule, 2016), 120 str.

U izdanju Udruge antifašističkih boraca i antifašista Grada Pule te suizdanju Povijesnoga i pomorskoga muzeja Istre i Istarskoga povijesnoga društva objavljena je 2016. knjiga *Bili smo samo brojevi. Istrani u koncentracijskim logorima u Drugome svjetskom ratu* autora Igora Jovanovića i Igora Šaponje. Riječ je o istraživačima povijesti koji su 2006. započeli istraživačko-dokumentacijski projekt "Istarske sudbine: Istrani u sabirnim i zarobljeničkim logorima za Drugog svjetskog rata i poraća" radi prikupljanja videosvjedočanstava Istrana koji su preživjeli boravak u logorima tijekom Drugoga svjetskog rata. Ova je knjiga rezultat njihova desetogodišnjega istraživanja. Ima nekoliko cjelina, ali strukturno se može podijeliti u dva dijela: prvi općenito govori o holokaustu, logorima i njihovim vrstama te o istarskim logorašima kroz problem brojeva, uzimajući u obzir kontekst holokausta, a u drugom se donose svjedočanstva preživjelih istarskih logoraša.

Nakon "Predgovora" (str. 9), koji je napisao predsjednik Saveza udruga antifašista Istarske županije Tomislav Ravnić, i kratkoga teksta "O projektu Istarske sudbine na izložbi SLOBODA NARODU! – antifašizam u Istri" (str. 11) ravnatelja Povijesnoga i pomorskoga muzeja Istre Gracijana Kešca slijedi "Uvod" (str. 13 – 14), u kojem autori objašnjavaju da su istraživački projekt "Istarske sudbine: Istrani u sabirnim i zarobljeničkim logorima za Drugog svjetskog rata i poraća" započeli da bi prikupili što veći broj auditivnih i videosvjedočanstava preživjelih istarskih zatočenika svih logora u Drugom svjetskom ratu i poraću. Naglašavaju da do sada nije bilo ozbiljnijega prikupljanja videosvjedočanstava o stradanjima Istrana u koncentracijskim logorima tijekom Drugoga svjetskog rata, a istraživanja su bila nesustavna i ideološki obojena. Želja za osvjetljavanjem sudbine malih ljudi nagnala je autore na dublje istraživanje koje bi upotpunilo sliku istarskoga čovjeka prve polovine XX. stoljeća i zaokružilo doprinos Istrana u širem kontekstu holokausta. Autori su prikazali metodologiju kojom su se koristili u razgovorima s preživjelim logorašima u obliku pitanja koja su podijeljena u tri dijela. Prvi dio obuhvaća djetinjstvo, školovanje i običaje te svakodnevni život, drugi obuhvaća početak Drugoga svjetskog rata, antifašistički otpor, uhićenje, deportacije, dolazak u logor, život i prilike u logorima i oslobođenje, a treći dio obuhvaća povratak kući, integraciju u normalan život, zaposlenje, ženidbu, život do mirovine i život u mirovini. Ističu da su iz snimljenih intervjua došli do saznanja o posebnom tipu istarskoga logoraša, pa kažu da su istarski logoraši uhićivani veoma mladi, bez reda i konkretna razloga i da su zbog specifičnih društveno-političkih okolnosti u Istri istarski logoraši bili naviknuti na težak rad, što im je donekle olakšalo brzu prilagodbu logorskim uvjetima.

"Holokaust i kratka povijest" (str. 17 – 22) naslov je poglavlja u kojem su autori ukratko prikazali povijest holokausta podijelivši ga u dvije faze: 1933. – 1939. i 1939. – 1945. Ovdje objašnjavaju pojmove holokaust, genocid i porajmos te iznose mišljenje da se u kontekstu stradanja Istre u Drugom svjetskom ratu može upotrebljavati i termin holokaust jer se odnosi na cjelokupnu populaciju koja je u tom razdoblju živjela u Istri. U poglavlju "Logori i vrste logora" (str. 23 – 41) autori su logor definirali kao mjesto sakupljanja velikoga broja na silu dovedenih ljudi radi iskorištavanja njihova rada i likvidacije. Govoreći o "Koncentracijskim logorima" (str. 24 – 29), autori su se

osvrnuli na njihovu definiciju kao mjesta masovnog zatočenja domaćega i stranoga civilnog stanovništva (katkada i vojnika) u izoliranim, većim ograđenim prostorima, a dotaknuli su se i kriterija zatočenja, koji mogu biti individualni ili skupni kada se primjenjuju na cijele kategorije stanovništva koje je izloženo političkim, vjerskim ili rasnim progonima. Istaknuli su da su u punom značenju koncentracijski logori vezani uz totalitarne sustave, a prva mreža takvih logora nalazila se u Sovjetskom Savezu. Ukratko su opisali i izgled, glavne karakteristike i kratku povijest sustava njemačkih i talijanskih koncentracijskih logora. Objašnjavaju kako se postupalo prema logorašima te od čega se uglavnom sastojala njihova svakodnevnica tijekom boravka u logoru. "Logore smrti" (str. 30 – 35) autori definiraju kao posebnu vrstu logora osnovanih radi uništenja ili istrebljenja odnosno sustavnoga ubijanja zatvorenika. Ističu da se prvi put takav tip logora pojavio u Sovjetskom Savezu tijekom velikih čistki između 1936. i 1939., ali su svoj puni oblik i funkciju dobili u Drugom svjetskom ratu. Iznose razloge zašto su se logori osnivali na području Istočne Europe, koji su bili zadaci osoblja, kakvi su se eksperimenti izvodili na logorašima te spominju Auschwitz kao primjer logora smrti. "Radne logore" (str. 36 – 37) definirali su kao podvrstu koncentracijskih logora u kojima se zatočenika prisiljava na rad. Inicijativa za osnivanje takva tipa logora, kazuju autori, dolazila je od industrijskih poduzeća. Iako su uvjeti u njima bili slični kao u koncentracijskim logorima, negdje su uvjeti boravka bili podnošljiviji. Potom se osvrću na "Zarobljeničke logore" (str. 38 – 39), koje definiraju kao posebno izgrađena i fizički čuvana područja na koja se smještaju ratni zarobljenici ili osobe koje je tijekom rata ili oružanoga sukoba zarobila jedna od zaraćenih strana, te "Tranzitne logore" (str. 40), koji su predstavljeni kao podvrsta izbjegličkoga logora.

Nakon kratkoga opisa vrsta koncentracijskih logora i kratkoga osvrta na povijest holokausta slijedi opsegom kratko poglavlje "Istarski logoraši – problem brojki" (str. 42), u kojem su autori istaknuli da je tijekom Drugoga svjetskog rata više od dvadeset tisuća stanovnika Istre deportirano u koncentracijske logore diljem Trećega Reicha i fašističke Italije. No autori se pitaju jesu li tu ubrojani Istrani koji su završili u logorima Nezavisne Države Hrvatske ili pak oni koji su tijekom rata bili zarobljeni u mađarskim logorima. Točan broj deportiranih vjerojatno se nikada neće saznati, zaključuju autori u ovom poglavlju. Sljedeće poglavlje, "Istarski logoraši u kontekstu holokausta" (str. 44 – 49), ukratko opisuje logoraški put Istrana počevši od njihova uhićenja, najčešće zato što su sudjelovali u antifašističkom pokretu kao borci ili simpatizeri, pa sve do oslobođenja koje je nastupilo u završnoj fazi rata.

Drugi dio knjige, "Svjedočanstva istarskih logoraša" (str. 55 – 108), donosi svjedočanstva 35 preživjelih logoraša. Svjedočanstva su tematski raspoređena prema nazivu logora u kojem su svjedoci bili zatočeni. Logoraši predstavljeni u ovoj knjizi bili su zatočeni u logorima Dachau, Buchenwald, Mauthausen, Flossenbürg, Bergen-Belsen i Auschwitz. Svjedoci su predstavljeni kratkom biografijom koja sadrži datum rođenja, socijalni status i podrijetlo, životne uvjete, put do logora i boravak u logoru. Biografije su obogaćene transkriptima svjedočanstava iz kojih se saznaje o uvjetima s kojima su bili suočeni tijekom boravka u logorima i autentični su prikaz stradanja u koncentracijskim logorima.

Slijedi "Iz recenzije" (str. 109) Đorđa Mihovilovića, popis ilustracija (str. 111 – 112), popis literature i izvora (str. 113 – 114), zahvala autora (str. 117) te kratke biografije autora (str. 119).

Treba istaknuti da su pravo bogatstvo ove knjige neosporno njezine slike i ilustracije, njih ukupno 33, među kojima su tlocrti logora, sheme glavnih prometnih pravaca deportacije Istrana rekonstruiranih na temelju svjedočanstava, slike istarskih logoraša, posuda za obrok u logoru te ostalih predmeta za svakodnevnu uporabu kojima su se istarski logoraši služili tijekom boravka u logorima za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Također vrijedi istaknuti da su autori u sklopu knjige objavili DVD na kojem se mogu pogledati i poslušati svjedočanstva preživjelih istarskih logoraša.

Naposljetku se možemo složiti sa zaključkom Tomislava Ravnića iz uvodnoga dijela da ova knjiga može poslužiti široj čitateljskoj publici, ali i mlađim generacijama kao edukacijski priručnik. Prvi dio knjige, u kojem su se autori bavili općom povijesti holokausta, definicijama logora i problemom brojeva, mogao je biti sadržajno bogatiji, osobito u prikazu političkoga i društvenoga konteksta, ali autori su se odlučili zadržati na kratkim crtama i objašnjavanju tehničkih karakteristika logora. Drugi dio knjige sadržajno je privlačniji i u njemu čitatelj ima priliku saznati o sudbinama logoraša, tj. potresne priče ljudi koji su na vlastitoj koži iskusili strahote Drugoga svjetskog rata.

Knjiga *Bili smo samo brojevi. Istrani u koncentracijskim logorima u Drugome svjetskom ratu* Igora Jovanovića i Igora Šaponje vrijedan je doprinos istraživanju lokalne istarske i suvremene hrvatske povijesti. Obrađuje slabo zastupljenu temu upotrebljavajući višestruke istraživačke metode, uključujući metodu usmene povijesti prikupljanjem svjedočanstava sudionika povijesnih događanja. S obzirom na temu koja dominira njezinim stranicama, knjiga je i vrijedan doprinos istraživanju lokalne povijesti istarskoga poluotoka. Kao takva, ona i dalje ima prostora za napredak, ali svakako je daljnji poticaj za istraživanje lokalne istarske, ali i suvremene hrvatske povijesti u cjelini.

NIKŠA MINIĆ

Franko Mirošević, *Dubrovački kotar u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (Dubrovnik: Udruga antifašista, 2016), 406 str.

Knjiga je objavljena u Dubrovniku 2016. u izdanju Udruge antifašista Dubrovnika, a ima ukupno 406 stranica i 1057 bilježaka te sedam geografskih karata i dosta fotografija.

Čine ju predgovor, kratki prikaz geografskoga i političkoga položaja Dubrovnika, slijede osnovni dijelovi knjige: "Uvodna cjelina" i "Temeljna cjelina", te na kraju "Obavijesna cjelina".

Zgodno je što se uz prikaz zbivanja u posebnim okvirima uz fotografije pojedinih istaknutih osoba donose kratki biografski podaci o njima. U nedostatke bi netko mogao ubrojiti činjenicu da autor često ide od jednoga do drugoga dokumenta ili novinskoga članka, prepričava ga i citira i tako postupno daje prikaz zbivanja, ali to je i prednost, jer doprinosi oživljavanju prave atmosfere i autentičnom prikazu zbivanja.